DOI:

SKOLOTĀJU KOMPETENCE VARDARBĪBAS PRET BĒRNU NOVĒRŠANĀ

TEACHERS' COMPETENCE IN VIOLENCE AND CHILDHOOD ABUSE PREVENTION

Kristīne Jozauska

Latvijas Universitāte

kristine.jozauska@gmail.com

ANOTĀCIJA

Pētījuma aktualitāte saistīta ar to, ka trūkst vienotas izpratnes un stratēģiskas pieejas, kā risināt jautājumus, kas saistīti ar vardarbību pret bērnu. Raksta mērķis ir analizēt skolas iespējas risināt un novērst problēmas, kas saistītas ar vardarbību pret bērnu. Pētījuma pamatmetode ir anketēšana. Datu statistiskajā apstrādē izmantota aprakstošā un secinošā statistika. Atbildot uz pētnieciskajiem jautājumiem par skolas iespējām vardarbības problēmu risināšanā un skolotāju kompetences nozīmi, kā arī skolotāju attieksmi un rīcību prognozējošiem faktoriem, secināts, ka nozīmīgs ir katras skolas ieguldījums pretvardarbības stratēģijas īstenošanā, bet tieši skolotāju kompetence vistiešākajā veidā vai nu pozitīvi, vai negatīvi ietekmē problēmu risināšanu. Galvenie prognozējošie faktori skolotāju rīcībai ir sociāli emocionālā kompetence, stresa pārvarēšanas metodes un paņēmieni un pašefektivitāte.

Atslēgvārdi: bērnu tiesību aizsardzība, vardarbība pret bērnu, skolotāju kompetence, prevencija, bērniem draudzīga skola

Keywords: childhood abuse, protection of children's rights, safe organization for children, teachers' competence, prevention

Ikvienam bērnam ir tiesības uz pilnvērtīgu un veselīgu dzīvi. Mūsu – pieaugušo – uzdevums ir nodrošināt vidi, kas veicina izaugsmi, drošību, drošību un laimi. Tomēr aizvien miljoniem bērnu pasaulē ik gadu cieš no vardarbības. Bērni, kas piedzīvojuši vardarbību, visbiežāk kļūst par neprasmīgiem un pat vardarbīgiem vecākiem, tāpēc vardarbības problēmu

mazināšana ir ļoti nozīmīgs ikvienas valsts labklājības attīstības aspekts. Kā uzsver daudzas starptautiskās organizācijas bērnu tiesību aizsardzības jomā, *neviena vardarbības forma pret bērnu nav attaisnojama un ikvienu vardarbības formu var novērst* (UNICEF).

Pasaules Veselības organizācijas (WHO) 2014. gada pārskats par vardarbību liecina, ka vardarbība pret bērniem tiek īstenota visās tās formās un to ietekmē dažādi faktori. Daļa vardarbības gadījumu nemaz netiek atklāti, jo bērniem ir bail par to runāt, vecāki noklusē vai paši ir vardarbības veicēji, citi sabiedrības locekļi nereti nerīkojas atbildīgi un bērna interesēs. Sabiedrības pieņemšanā vai vienaldzīgā attieksme pret vardarbību arī ir nozīmīgs faktors, kas veicina problēmas dziļāku iesakņošanu ikvienā sabiedrībā. Vardarbība ir viena no problēmām, kas gan psiholoģiski, gan fiziski ietekmē sabiedrības veselību, un tā ir aktualitāte gan Latvijas, gan Eiropas, gan visas pasaules mērogā. Kā norādīts Tiesībsarga pētījumā par vardarbības pret bērniem izplatību Latvijā (Tiesībsargs 2015), Latvijas iedzīvotāju aptaujas uzrāda vardarbības gadījumu skaita palielināšanās tendenci. Tas liecina ne tikai par vardarbības gadījumu lielāku skaitu, bet arī par attieksmes maiņu. Gandrīz puse (47%) bērnu atzīst, ka ir izjutuši vardarbību pret sevi. 62% vecāku atzīst, ka viņiem ir bijušas situācijas, kurās viņu bērns ir cietis no vardarbības skolā. 68% skolotāju praksē ir bijuši gadījumi, kad bērni cieš no vardarbības ģimenē. 18% skolotāju ir saskārušies ar vardarbības gadījumiem, kuros bērni cits citam dara pāri seksuāli. Latvija ierindojas pirmajā vietā pasaulē pēc vienaudžu savstarpējās vardarbības realizēšanas. OECD PISA 2015 (PISA 2015) rezultāti rāda, ka Latvijā ir visaugstākais pārinodarijumu indekss, kas raksturo attiecības skolā. Piederības izjūtas skolai indekss Latvijas skolēniem ir zemāks par OECD vidējo. Pārinodarijumu indekss cieši korelē ar nākamo izglītības vidē aktuālo jautājumu – priekšlaicīgu mācību pārtraukšana – un veicina to. Rezultāti rāda, ka skolēni ar augstu pārinodarijuma indeksu nevēlas turpināt mācības un kavē skolu. Izglītības un zinātnes ministrijas pētījumā (Maslo 2015) analizēta priekšlaicīgas mācību pamešanas problemātika, kur norādīts, ka Latvijas skolās ir viens no augstākajiem neattaisnoto kavējumu rādītājiem, salīdzinot ar citām valstīm, un arī augsts priekšlaicīgas mācību pamešanas rādītājs.

Pasaules pieredze apliecina, ka, risinot problēmas, kas saistītas ar vardarbību pret bērnu, nepieciešama cieša sadarbība starp vairākiem līdzatbildīgiem partneriem. Visu valsts sektoru – veselības, juridiskā, sociālā, izglītības, nodarbinātības, ekonomikas – interesēs ir novērst vardarbību pret bērniem. Ir ļoti būtiski, lai ikviens apzinātos un saprastu savu atbildību bērnu tiesību aizsardzībā un laimīgas dzīves nodrošināšanā.

Efektīvai tiesību aizsardzības mehānismu izmantošanai pirmām kārtām nepieciešama vienota izpratne par problēmām. Bērnu tiesību aizsardzības speciālisti visā pasaulē atzīst, ka bērnu veselīgas attīstības pamatā ir

sadarbības un dalītas atbildības princips. Vairums bērnu tiek pasargāti ģimenēs, tomēr, ja vecāki negrib vai nespēj aizsargāt bērnu, viņa aizsardzība kļūst par plašākas sabiedrības atbildību. Skola kļūst par aizvien nozīmīgāku bērnu labklājības un garīgās veselības veicinātāju. Daudzu valstu bērnu labklājības politika un bērnu tiesību aizsardzības vienotā izpratne tiek balstīta izstrādātos pamatprincipos, kas nosaka to, ka gan ģimenei, gan ikvienai bērna intereses pārstāvošai institūcijai, piemēram, izglītības iestādei, ir jāpasargā bērni no jebkāda kaitējuma, vardarbības, jāaizsargā viņu tiesības un jānodrošina veselīga attīstība. Pierādīts, ka tieši veiksmīga sadarbība, kas balstīta uzticībā, savstarpējā cieņā un kopīgā lēmuma pieņemšanā, ir visefektīvākais bērnu tiesību aizsardzības veids.

Skola ir viena no svarīgākajām sociālajām sistēmām, kurā pastāv noteikumi, normas un lomas, kas palīdz veidot un virzīt ikviena cilvēka attīstību (Manning 2014: 39). Tādēļ sakārtota, veselīga, bērnam droša un draudzīga skolas vide ir ļoti nozīmīgs faktors bērnu veselīgā attīstībā. Laba skolas pretvardarbības programma sekmē vardarbības mazināšanos (Smith 2014: 156). Starptautiski pētījumi apstiprina (Elliott 2014) saistību starp mācību sasniegumiem, skolas un ģimenes attiecībām. Skolās, kurās tiek pievērsta liela vērība sadarbībai ar ģimenēm, veidojas harmoniskāka vide, ir labāki mācību rezultāti un vērojama pozitīva ietekme uz bērna veselīgu attīstību. Efektīvs, atsaucīgs un atbildīgs skolotāju kolektīvs būtiski ietekmē bērnu dzīves kvalitāti un spēj labāk pasargāt no iespējamās vardarbības (Elliott 2014: 194), novērst draudus viņa veselībai un attīstībai, sekmēt to, ka bērni aug drošā vidē un ir pienācīgi aprūpēti, kā arī dot iespēju katram bērnam sasniegt labāko iespējamo rezultātu (NSPCC 2016). Ikvienai skolai ir iespēja mācīt bērniem izdarīt pareizu izvēli, veidot pozitīvas un veselīgas attiecības un prast sevi pasargāt nedrošās situācijās. Bērns, kurš skolā saņēmis atbalstošu, draudzīgu attieksmi, daudz sekmīgāk spēs pieņemt pārdomātus, gudrus lēmumus (NSPCC 2013).

Viens no svarīgākajiem aspektiem bērnu tiesību aizsardzībā, ko var īstenot ikviena skola, ir labvēlīgas skolas vides veidošana. Tā pozitīvi ietekmē bērnu attīstību un savstarpējo attiecību veidošanu. Draudzīgas skolas vides nozīmīgums īpaši akcentēts pētījumos par vienaudžu savstarpējo vardarbību, norādot, ka vardarbīga uzvedība ir cieši saistīta ar skolas klimatu. Konstantīna Kapari un Dimitrijs Stavrou (Kapari, Stavrou 2010) atzīst, ka skolās, kurās valda negatīva attieksme pret savstarpējo vardarbību, skolēni jūtas vairāk piederīgi skolai un uzskata skolas vidi par drošāku nekā skolās, kurās attieksme pret skolēnu savstarpējo vardarbību ir neitrāla vai vienaldzīga. Vardarbība biežāk novērojama skolās, kurās skolēni saskaras ar skolotāju negodīgu, neelastīgu attieksmi. Autoritāri, vienaldzīgi skolotāji neveicina skolēnu iniciatīvas izpausmes skolas vidē, tāpēc bērni iemācās

nereaģēt uz novēroto vardarbību. Skolās, kurās pastāv skaidri definēti uzvedības noteikumi, noteiktas robežas starp *drīkst* un *nedrīkst* un tiek sniegts atbalsts, ja kādam nodarīts pāri, raksturīga konsekventa iejaukšanās noteikumu pārkāpšanas gadījumos, tiek prasīta atbildība par nepieņemamu rīcību, retāk tiek novērota vienaudžu savstarpējā vardarbība. Tā retāk tiek novērota arī skolās, kurās ir laba sadarbība starp skolas personālu un skolēnu vecākiem, skolēni jūtas piederīgi skolai. Jo vairāk skolēns nejūt piederību skolai, jo lielāka iespējamība, ka var būt vardarbības izpausmes. Tās sekmē arī nekārtīga, nesakopta skolas vide.

Analizējot konstatēto problēmu, tika izvirzīti **pētījuma jautājumi**:

1. Kā mūsdienu skola var iesaistīties pret bērnu vērstas vardarbības problēmu risināšanā?
2. Kā skolotāja kompetence ir saistīta ar vardarbības situāciju risināšanu?
3. Kādi faktori ļauj prognozēt skolotāja rīcību situācijā, kad iespējama vardarbība pret bērnu?

Lai apzinātu vardarbības pret bērnu mazināšanas aspektus, tika izvirzīts pētījuma **mērķis**: *analizēt skolas iespējas vardarbības pret bērnu problēmu novēršanā.*

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika analizēta zinātniskā literatūra, pētījumi, kuru analīze ļauj apzināt vardarbības pret bērnu aspektus, kā arī, izmantojot strukturētu aptauju, iegūti dati un apstrādāti ar atbilstošām kvantitatīvo datu apstrādes metodēm (IBM SPSS Statistic 22). Pētījumā tika izmantota strukturēta aptauja, kurā ietilpa *iezīmju emocionālā intelekta aptaujas* īsā versija (TEIQue-SF), *stresa pārvarēšanas aptauja* (COPE) un autores izveidotā *aptauja par pieredzi vardarbības situācijās un pašefektivitāti.*

- 1) Lai izzinātu skolotāju sociāli emocionālo kompetenci, pētījumā tika izmantota *Iezīmju emocionālā intelekta aptaujas* īsā versija (TEIQue-SF, *Trait Emotional Intelligence Questionnaire – Short Form*; Petrides, Furnham 2001), ko adaptējusi Dace Kalteniece (Kalteniece 2012). Aptaujā emocionālā intelekta mērīšanai paredzēti 30 apgalvojumi, kurus var novērtēt Likerta 7 punktu skalā (no „pilnībā nepiekrītu” līdz „pilnībā piekrītu”).
- 2) Lai pētītu, kādā veidā skolotāji pārvar stresu sarežģītās situācijās, tika izmantota *stresa pārvarēšanas aptauja* (*The Coping Orientation of Problem Experience /COPE/ Inventory*; Carver, Scheier, Weintraub 1989), ko Latvijā adaptējusi Inna Petrova (Petrova 2009). Aptauju veido 60 apgalvojumi, kuri jānovērtē Likerta 4 punktu skalā (no „es gandrīz nekad tā nedaru” līdz „es gandrīz vienmēr tā daru”).
- 3) Lai vardarbības pret bērnu problēmu kontekstā pētītu skolotāju attieksmi, izpratni un zināšanas, kā arī pašefektivitātes izjūtu, tika izveidota trešā aptaujas sadaļa.

Pētījumā piedalījās 158 respondenti, no kuriem 94% bija sievietes, 6% – vīrieši. 77% izlases veidoja skolotāji, 10% – skolas atbalsta personāls, 1% – skolas direktori, 8% – direktoru vietnieki un 4% respondentu norādīja atbildi „cits amats skolā”. Pētījuma dalībnieki tika izraudzīti pēc nejaušības principa, ņemot vērā skolas administrācijas un pašu pedagogu vēlmi un atsaucību piedalīties pētījumā.

Kā zināms, gan skolas kā sociālās sistēmas, gan skolotāja izpratne, attieksme un rīcība situācijās, kad bijusi vardarbība pret bērnu, var būt gan pozitīva un atbalstoša, gan negatīva un pat problēmu veicinoša. Skolotājam ir iespējas vērot un analizēt, kādas ir skolēna un skolas vides attiecības, un, izmantojot savus resursus un kompetenci, novērst riskus un veicināt bērna pilnvērtīgu attīstību. Problēmas izpratnei ir izšķiroša loma (Mattioni 2013), lai pilnveidotu prasmi to atrisināt.

Vardarbības pret bērnu problēmas aktualitāti apstiprina arī šī pētījuma rezultāti. Respondenti apliecina savas bažas un pauž pārliecinošu vairākuma viedokli, ka visas vardarbības pret bērnu formas (pamešana novārtā, emocionāla, fiziska, seksuāla vardarbība, vardarbība internetā, vienaudžu savstarpējā vardarbība) ir nopietna problēma Latvijā. 89% respondentu savā darba pieredzē ir saskārušies ar kādu no minētajām vardarbības formām, un 79% respondentu uzskata, ka skolai ir jāiesaistās vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā. Absolūts vairākums (88%) respondentu atzīst, ka skola lielā vai pat ļoti lielā mērā var palīdzēt mazināt vardarbības problēmas. Tas apliecina, ka skolas iespēju apzināšana un līdzatbildība problēmas risināšanā ir ļoti svarīgs aspekts bērnu tiesību aizsardzībā, jo vardarbība pret bērnu ir visas sabiedrības problēma un skolas kļūst par aizvien nozīmīgākām bērnu labklājības un garīgās veselības veicinātājām.

Meklējot atbildi uz pirmo pētījuma jautājumu „Kā mūsdienu skola var iesaistīties vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā?”, tika noskaidrots, ka citu valstu zinātnieku pētījumi un pieredze liecina, ka, lai nodrošinātu bērnu tiesību efektīvu aizsardzību, pirmām kārtām nepieciešama vienota problēmas izpratne un skaidra pamatnostāja procedūru īstenošanā. Šāda pieeja un vienotu, bērniem draudzīgas organizācijas standartu izstrāde un ieviešana ikvienā struktūrvienībā veicinātu vienādu izpratni par drošības apdraudējumiem un palīdzētu veidot bērniem draudzīgu vidi. Ir pierādījumi, ka laba katras skolas pretvardarbības politika sekmē vardarbības mazināšanos (Smith 2014: 156). Pamatojoties uz starptautiskiem pētījumiem un citu valstu ilgstošu pieredzi, var secināt, ka vardarbības problēmu risināšanā nozīmīga ir ikvienas skolas iniciatīva pozitīvas skolas vides veidošanā, savstarpējo attiecību izkopšanā uzsverot ikvienu sadarbības formu: skolotājs–skolotājs, skolotājs–bērns, bērns–bērns, skolotājs–vecāks, skola–sabiedrība, skola–sadarbības organizācijas, kā arī sociāli emocionālo un preventīvo programmu īstenošana. Pētījumi pasaulē (Boxer et al. 2008)

pierāda preventīvā darba nozīmīgumu jau agrā bērnībā, tādēļ preventīvo programmu ieviešana izglītības sistēmā tiek novērtēta kā būtisks ieguldījums ne tikai mūsdienu bērnos, bet arī nākotnes vecākos. Skolās īstenojamo preventīvo programmu saturs var tikt vērsts gan uz sociāli emocionālās kompetences izkopšanu, gan uz personiskās drošības jautājumu apgūšanu, gan uz sagatavošanu vecāku lomai, kā arī sadarbības veicināšanu ar ģimeni un vecāku izglītošanu. Ikvienai skolai ir iespējas bērniem mācīt stresa pārvarēšanas un problēmu risināšanas prasmes, krīzes pārvarēšanas prasmes – ko darīt, kā rīkoties krīzes vai piedzīvotas vardarbības situācijā, atbilstīgi lēmumu pieņemšanas prasmi, akcentējot prasmi gudri izvērtēt izvēles iespējas, sekmēt socializēšanās prasmes veidošanos, iedrošinot, mācot pacietību, empātiju, emociju pārvaldīšanu, kā arī veicināt pozitīva pašvērtējuma izkopšanas prasmi. Šī darba nozīmīgumu uzsver daudzi autori (Durlak et al. 2011, Lee 2004, Salmivalli, Isaacs 2005, kā norādīts Glaudāne 2013; Jones, Bouffard 2012), apliecinot, ka minēto prasmju izkopšana uzlabo gan bērnu mācību sasniegumus, gan attiecību kvalitāti ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kā arī ievērojami mazina uzvedības problēmas, risku nokļūt un iesaistīties bīstamās situācijās un attiecībās, kļūstot par upuri vai varmāku.

Atbildot uz otro pētījuma jautājumu „Kā skolotāja kompetence ir saistīta ar vardarbības situāciju risināšanu?”, teorētiskajos darbos gūts apliecinājums tam, ka tieši skolotāja izpratne un attieksme būtiski ietekmē to, cik efektīvi funkcionē viens vai otrs vardarbības pret bērnu novēršanas paņēmieni vai programma, kas izvēlēta skolā (Lee 2004). Loreto Mattioni (Mattioni 2013) atzīst, ka skolotāju kompetence vistiešākajā veidā vai nu pozitīvi, vai negatīvi ietekmē problēmu risināšanu. Tādēļ, lai veicinātu vardarbības pret bērnu problēmu mazināšanos, ir jābūt pamatzināšanām un izpratnei par vardarbību, tās rašanos, cēloņiem, pazīmēm un sekām, kā arī par to, kā radīt vidi, kas bērnus pasargā. Vardarbība pret bērnu nav no apkārtējās vides izolēts notikums. Jo skaidrāka un pārliecinošāka attieksme, jo prognozējamāka un pārliecinātāka ir cilvēka uzvedība (Schwarz, Bohner 2001). Bez zināšanām ir grūti izdarīt izvēli, tāpēc skolotāju izglītošana daudzu valstu izglītības sistēmā (Orpinas, Horne 2004, Jennings, Greenberg 2009) ir atzīta par ļoti nozīmīgu vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā un pretvardarbības politikas īstenošanā. Lai skolotājs justos pārliecināts par savu ieguldījumu un iespējamo pozitīvo problēmas risinājumu, viņam ir jābūt zināšanām par problēmu un efektīviem tās risināšanas veidiem. Pētījumi pierāda, ka izglītošana uzlabo skolotāju pašefektivitātes izjūtu, un viņi daudz kompetentāk spēj risināt ar vardarbību saistītas problēmsituācijas un ir pārliecināti par savu līdzatbildību (Geissler 2015: 3).

Atbildot uz trešo jautājumu „Kādi faktori ļauj prognozēt skolotāja rīcību situācijā, kad iespējama vardarbība pret bērnu?”, pētījumā tika noskaidrots, ka ir vairāki faktori, kas veido sakarības un ļauj prognozēt skolotāja rīcību

situācijā, kad iespējama vai notikusi vardarbība pret bērnu. Galvenie skolotāju rīcību prognozējošie faktori ir personības emocionālais intelekts jeb sociāli emocionālā kompetence, stresa pārvarēšanas paņēmieni un pašefektivitāte. Šī pētījuma rezultāti pierāda – jo augstāki ir emocionālā intelekta rādītāji, jo biežāk stresa situācijās tiek izvēlēti uz problēmām orientēti stresa pārvarēšanas paņēmieni. Šāda tendence apliecina emocionālā intelekta jeb skolotāju sociāli emocionālās kompetences nozīmīgumu, kad sagaidāma atbildīga rīcība un problēmsituāciju risināšana. Iegūtie rezultāti saskan ar citiem iepriekš veiktiem pētījumiem un apliecina, ka emocionāli kompetenti skolotāji pieņem atbildīgākus un labāk pārdomātus lēmumus, jo viņi spēj efektīvi risināt problēmsituācijas, adekvāti pārvar stresu, ir vērsti uz sadarbību un spēj uzņemties atbildību par saviem lēmumiem. Pētījuma rezultāti ļauj spriest arī par to, ka zemāki emocionālā intelekta rādītāji veicina izvairīšanās modeļa izvēli problēmsituāciju risināšanā. Jo zemāka ir indivīda paškontrolē, jo izteiktāk izpaužas izvairīšanās. Emocionāli nekompetenti skolotāji var kļūt neiecietīgi, neiejūtīgi un bērniem nepieejami, tādējādi pat palielinot vardarbības iespējamo risku. Kā norāda arī citi pētnieki (Yoon, Barton 2008), skolotāji, kuri paši izmanto izvairīšanās modeli, zināmā mērā izturas tolerantāki pret mobinga situācijām. Tātad iezīmju emocionālais intelekts jeb sociāli emocionālā kompetence ir ļoti nozīmīga, lai skolotājs spētu pamanīt un atpazīt problēmsituācijas un grūtības, kurās ir nonācis bērns, spētu adekvāti interpretēt bērna emocijas un uzvedību, atbildīgi pieņemt lēmumu un vislabākajā veidā rīkoties bērna interesēs. Iespējams, šis ir viens no svarīgākajiem iemesliem, kādēļ skolotāju izglītošana, tajā skaitā skolotāju sociāli emocionālās kompetences pilnveidošana, tiek uzskatīta par būtisku vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā.

Šī pētījuma rezultāti pierāda arī sakarību – cilvēkiem ar augstiem emocionālā intelekta rādītājiem arī pašefektivitāte ir augsta. Tātad, jo sociāli emocionāli kompetentāks ir skolotājs, jo pārliecinātāks viņš jūtas par savām spējām rīkoties dažādās situācijās, sastopoties ar grūtībām un izaicinājumiem. Tas ļauj secināt, ka sociāli emocionāli kompetentāki skolotāji būs neatlaidīgāki, motivētāki, pārliecinātāki par savām spējām, sastopoties ar grūtībām, kas skar vardarbības situācijas. Rezultāti ļauj spriest arī par to, ka sociāli emocionāli kompetentāki skolotāji būs pārliecinātāki par savu ietekmi un atbildību gan par skolēnu mācību sasniegumiem, gan personības attīstību kopumā. Šādi secinājumi saskan ar teorijā izteiktajām atziņām, ka pašefektivitātes izjūta nosaka mērķus un to, cik daudz resursu skolotājs būs gatavs ieguldīt mērķu sasniegšanai. Kā atzīst Kristi Redferinga (Redfering 2014), skolotāji, kuri ir pārliecināti par spēju risināt konfliktsituācijas, daudz biežāk izvirza sarežģītus mērķus, ir prasīgi pret sevi un iegulda vairāk resursu to sasniegšanā, piedzīvo mazāk emocionālās spriedzes procesa laikā nekā skolotāji, kuri ir nepārliecināti par savām spējām.

Pētījumā apstiprinās arī sakarība starp pašefektivitāti un skolotāju līdzatbildību. Tas, ka skolotājs izjūt nepieciešamību iesaistīties vardarbības situāciju risināšanā, ir ļoti nozīmīgs faktors problēmas risināšanā kopumā. Skolotāju pašefektivitātes izjūta ietekmē izvēli, ko viņi izdara, un rīcību, ko īsteno. Rezultāti liecina – jo augstāki pašefektivitātes rādītāji, jo izteiktāki skolotāju līdzatbildības rādītāji, proti, skolotāji ar augstākiem pašefektivitātes rādītājiem labāk saredz savu lomu un atbildību ar vardarbību pret bērnu saistīto problēmu risināšanā.

Tāpat pētījuma rezultāti apliecina arī to, ka skolotājiem ar augstākiem emocionālā intelekta rādītājiem ir labāka izpratne par vardarbības problēmām. Šī sakarība apstiprina teorētiskās atziņas par emocionālā intelekta nozīmīgumu sevis un citu izzināšanā, spējā būt empātiskam un apzināties sava emocionālā stāvokļa ietekmi uz citiem. Tas ļauj secināt – jo empātiskāks ir skolotājs un veido empātiskākas attiecības ar bērniem skolā, jo viņš vairāk iepazīst un pamana bērna dzīves dažādos aspektus un pieredzi, spēj sniegt atbalstu un pasargāt bērnu no vardarbības riskiem.

Pētījumā apstiprinās sakarība – jo augstāki pašefektivitātes rādītāji, jo spēcīgāka pārliecība, ka skolotājiem jābūt pieejamākiem. Tas pierāda, ka skolotāji ar augstu pārliecību par savām spējām ir gatavāki jauniem izaicinājumiem, problēmsituāciju risināšanai. Viņi spēj būt empātiskāki un apzinās savu kā bērna uzticības personas un atbildīgai pieaugušā lomu. Ja pārliecība par savām spējām ir zema, skolotāji daudz biežāk izvēlas izvairīšanās modeli un nevēlas būt pieejami un iejūtīgi attiecībās ar bērniem. Pašefektivitātes nozīmīgumu skolotāju kompetences pilnveidē atspoguļo pētījumā apstiprinātā sakarība – skolotāji ar augstu pašefektivitāti augstu novērtē skolotāju un skolas personāla izglītošanās nozīmīgumu, kā arī skolas un vecāku sadarbības veicināšanas nozīmīgumu. Tas ļauj secināt, ka skolotāji ar pārliecību par savām spējām un augstu līdzatbildības izjūtu ir vairāk motivēti mācīties vēl, nemitīgi pilnveidoties, un veidot sadarbību, lai risinātu problēmas, kas saistītas ar vardarbību pret bērnu. Sociāli un emocionāli kompetentiem un atbildīgiem skolotājiem ir svarīgas zināšanas un stabilas sadarbības un atbalsta formas, lai būtu pārliecināti par savu līdzatbildību vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā. To apliecina arī pētījumā pierādītās sakarības starp stresa pārvarēšanas modeli, kas orientēts uz problēmām un vardarbības novēršanas dažādajiem paņēmieniem. Rezultāti parāda, ka skolotāji, kas stresa situācijās fokusējas uz problēmu, kā efektīvus vardarbības novēršanas līdzekļus vērtē skolotāju mācības, skolotāju sociāli emocionālās kompetences pilnveidi, vienotu standartu ieviešanu, pozitīva skolas klimata veidošanu, skolas un vecāku sadarbības veicināšanu, vecāku izglītošanu, bērnu izglītošanu drošības jautājumos, bērnu sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu. Tātad skolotāji, kas virzīti uz problēmu risināšanu, meklē, spēj saskatīt un novērtēt dažādas iespējas, kā

grūtības pārvarēt. Viņi veido adekvātu izpratni un atbildīgu attieksmi pret iesaisti vardarbības situāciju risināšanā un savu ieguldījumu preventīvajā darbā.

Sabiedrībā nozīmīga kļūst publiska diskusija par kompetentu skolotāju, vecāku un ikvienu pieaugušo, lai veidotu zinošu, atbildīgu attieksmi ikvienā bērnu tiesību pārstāvības un aizsardzības aspektā, tajā skaitā vardarbības pret bērnu problēmu mazināšanā. Lai to īstenotu, nepieciešams dialogs, pieredzes analīze, vienota izpratne un stratēģiska pieeja, kritiska domāšana un nemitīga zināšanu un prasmju attīstīšana bērnu tiesību aizsardzības jomā. Tieši tādēļ, ka vidē, kurā aug mūsdienu bērns, nepieciešamas laikmetam atbilstošas zināšanas, domāšana un attieksme, sadarbība starp izglītības iestādī un ģimeni ir izšķiroši nozīmīga ceļā uz bērnu veselīgu attīstību un labklājību. Ne velti daudzu valstu bērnu labklājības politikā uzsvērts sadarbības nozīmīgums, kas balstīts uzticībā, savstarpējā cieņā un kopīgā lēmuma pieņemšanā, kā visefektīvākais bērnu tiesību aizsardzības veids. Izaicinājumi, ar kuriem sastopamies mūsdienu sabiedrībā, tajā skaitā skolā, aktualizē pārmaiņu nepieciešamību pedagogijas zinātnes konceptuālajās nostādnēs mūsdienu sociālo fenomenu izskaidrošanas jomā.

Secinājumi

Pārskati un pētījumi par vardarbību liecina, ka vardarbība pret bērniem tiek īstenota visās tās formās un uzskatāma par aktualitāti ikvienā sabiedrībā. Dažādos pētījumos pasaulē arvien pārliecinošāk izskan apliecinājums tam, ka vardarbību var novērst. Pasaules veselības organizācija un daudzas citas bērnu tiesības pārstāvošās organizācijas ir definējušas vairākus efektīvus vardarbības problēmu novēršanas paņēmienus, ko rekomendē īstenot ikvienas valsts labklājības politikā.

Tā kā izglītības sektors ir nozīmīgs ikvienā sabiedrībā, arī mūsdienu skola kļūst par ļoti svarīgu iespējamās sadarbības platformu bērnu tiesību aizsardzībā un vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā. Pētījumā iegūtie secinājumi raksturo problēmu un ir praktiski noderīgi pretvardarbības politikas plānošanā, valsts mēroga stratēģijas izstrādāšanā un sadarbības veicināšanā. Šis pārskata pētījums atspoguļo vienotas izpratnes un stratēģiskas pieejas trūkumu vardarbības pret bērnu problēmu risināšanā un bērnu tiesību aizsardzībā kopumā, kā arī apliecina skolotāja kompetences nozīmīgumu problēmas risināšanā. Svarīgs ir katras skolas ieguldījums skolas nostājas un pretvardarbības attieksmes veidošanā, pozitīvas skolas vides attīstīšanā, veicinot veselīgas, draudzīgas savstarpējās attiecības, īstenojot preventīvās un sociāli emocionālās programmas, izglītojot gan bērnus, gan vecākus vardarbības jautājumos, veidojot sadarbību ar partnerorganizācijām bērnu tiesību aizsardzības jautājumu risināšanā, kā arī veicinot

sadarbību ar vecākiem un vairojot viņu līdzatbildību. Tomēr, lai to īstenotu, primāri svarīgas ir ikviena pieaugušā zināšanas un izpratne par vardarbības pret bērnu problēmām. Tās nav izolētas no apkārtējās vides norisēm. Veidojot bērniem draudzīgu vidi, pieaugušo attieksme un no tās izrietošā uzvedība ir nozīmīgs faktors vardarbības pret bērnu mazināšanā. Šī pētījuma rezultāti apliecina emocionālā intelekta jeb skolotāju sociāli emocionālās kompetences nozīmi atbildīgā rīcībā un problēmsituāciju risināšanā.

Rekomendācijas izglītības iestādēm:

- Aktīvi līdzdarboties vienotas izpratnes un bērnu tiesību aizsardzības standartu izstrādāšanā un ieviešanā ikvienā izglītības iestādē, veidojot bērniem drošas organizācijas telpu un apliecinot savu atbildīgo nostāju bērnu labklājības veicināšanā.
- Veidot pozitīvu skolas iekšējo kultūru un vidi, izstrādājot skaidrus uzvedības noteikumus skolā, norādot pamatvērtības un atbildību, īpašu uzmanību veltot savstarpējās komunikācijas kultūrai un informācijas aprītei un pieejamībai, kā arī sadarbībai ar ģimenēm, bērnu tiesību aizsardzības organizācijām un sabiedrību kopumā.
- Attīstīt pedagogu profesionalitāti un pilnveidot kompetenci bērnu tiesību aizsardzībā, īpašu uzmanību veltot pedagogu sociāli emocionālajai kompetencei.
- Nodrošināt iespēju vecākiem izglītoties jautājumos, kas saistīti ar bērnu nevardarbīgu audzināšanu un pasargāšanu no vardarbības draudiem.
- Ieviest un regulāri īstenot preventīvo darbu, programmas vardarbības profilaksei skolā.
- Regulāri veikt iestādes pārraudzību un izvēlētās stratēģijas izvērtēšanu un uzlabojumu ieviešanu.

SUMMARY

This paper underlines the lack of a unified understanding and strategic approach to dealing with violence and childhood abuse, while showing that scientific literature and studies recognize the importance of schools' and teachers' competences in promoting child well-being.

The theoretical part of the research addresses the phenomenon of violence and abuse putting forward the conclusions outlining the essence of childrens' rights protection in an educational setting, the importance of preventive work, and the impact of teachers' competence on solving abuse and violence problems.

Questionnaires were used as the data collection method. Data statistical processing used descriptive and conclusive statistics.

In response to the research questions about opportunities for schools to solve childhood abuse, and the importance of teachers' competences, the conclusion

was drawn that each school's investment in implementing anti-abuse / child protection policy is important, but, specifically, teachers' understanding and attitudes directly affected, either positively or negatively, the solution to these problems. The main predictive indicator in teachers' actions was features of emotional intelligence or socio-emotional competence, stress coping strategies and self-efficacy.

LITERATŪRA

- Boxer et al. 2008 Boxer, P., Terranova, A., Savoy, S. & Goldstein, S. E. (2008) Developmental Issues in the Prevention of Aggression and Violence in School. *School Violence and Primary Prevention*. New York: Springer, pp. 277–294.
- Craig et al. 2000 Carver, C. S., Scheier, M. F. & Weintraub, J. K. (1989) Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56 (2), pp. 267–283.
- Craig, W. M., Henderson, K. & Murphy, J. G. (2000) Prospective teacher's attitudes toward bullying and victimization. *School Psychology International*, 21 (1), pp. 5–21.
- Durlak et al. 2011 Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. & Schellinger, K. B. (2011) The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*, 82 (1), pp. 405–432.
- Elliott 2014 Elliott, A. (2014) Connecting with families. *Health & Wellbeing in Childhood*. Garvis & Pendergast (Ed). Cambridge University Press, pp. 190–205.
- Geissler 2015 Geissler, K. L. (2015) *The relationship between teacher training, perceptions of school violence and burnout*. CUNY Academic Works. Piekļuve: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/560/ [Skatīts: 23.05.2017.]
- Glaudāne 2013 Glaudāne, S. (2013) *Vienaudžu savstarpējo vardarbību prognozējošie uzvertā skolas klimata faktori*. Maģistra darbs. Rīga: LU PPMF.
- Greenberg et al. 2005 Greenberg, M. T., Domitrovich, C. E., Graczyk, P. A. & Zins, J. E. (2005) *The Study of Implementation in School-Based Preventive Interventions: Theory, Research and Practice*. U. S. Department of Health and Human Services. Volume 3. Rockville, MD: Center for Mental Health Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration. DHHS Publication.
- Jennings, Greenberg 2009 Jennings, P. A., Greenberg, M. T. (2009) The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research Spring*, 79 (1), American Educational Research Association, pp. 491–525.
- Jones, Bouffard 2012 Jones, S. M. & Bouffard, S. M. (2012) Social and Emotional Learning in Schools from Programs to Strategies. *Social Policy Report*, vol 26 (4). CASEL, pp. 1–33.
- Kalteniece 2012 Kalteniece, D. (2012) *Iezīmju emocionālā intelekta, psiholoģiskās labklājības un stresa pārvarēšanas stratēģiju saistības*. Maģistra darbs. Rīga: LU PPMF.

- Kapari, Stavrou 2010 Kapari, K., Stavrou, P. D. (2010) School characteristics as predictors of bullying and victimization among Greek middle school students. *International Journal of Violence and School*, 11, pp. 93–113.
- Lee 2004 Lee, C. (2004) *Preventing Bullying in Schools*. A guide for teachers and other professionals. SAGE Publications Ltd.
- Manning 2014 Manning, M. (2014) Promoting healthy development and wellbeing. In Garvis & Pendergast (Ed) *Health & Wellbeing in Childhood*. Cambridge, pp. 33–46.
- Maslo 2015 Maslo, I. (2015) *Izaicinājumi un iespējas 18-24-gadīgo jauniešu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijai*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas Valsts izglītības attīstības aģentūra. Piekļuve: http://sf.viaa.gov.lv/library/files/original/iesp_jas_prevencijai.pdf [Skatīts 27.09.2016.]
- Mattioni 2013 Mattioni, L. (2013) *School staff's perceptions and attitudes towards cyberbullying*. A thesis. Victoria University of Wellington.
- NSPCC 2013 National Society for the Prevention of Cruelty to Children. (2013) *What can schools do to protect children and young people from sexual exploitation*. Piekļuve: nspcc.org.uk [Skatīts: 15.08.2016.]
- NSPCC 2016 National Society for the Prevention of Cruelty to Children (2016) *Safeguarding children. What organisations need to do to protect children from harm*. Piekļuve: nspcc.org.uk [Skatīts: 15.08.2016.]
- Orpinas, Horne 2004 Orpinas, P., Horne, A. M. (2004) A Teacher-focused approach to prevent and reduce students' aggressive behavior. *American Journal of Preventive Medicine*, vol 26 (1), pp. 29–38.
- Petrides, Furnham 2001 Petrides, K. V., Furnham, A. (2001) Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15, pp. 425–448.
- Petrova 2009 Petrova, I. (2009) *Stresa pārvarēšanas stratēģijas un to saistība ar sociālo atbalstu*. Npublicēts kursa darbs, Latvijas Universitātes PPMF Psiholoģijas nodaļa, Rīga.
- PISA 2015 PISA 2015. Results in Focus. *PISA in Focus*, No. 67, OECD Publishing.
- Redfering 2014 Redfering, K. J. (2014) *Teacher Perception of Violence Prevention Approaches and Self- Efficacy: Where Do We Go from Here?* Doctoral Theses. Nova Southeastern University. Retrieved from NSUWorks, College of Arts, Humanities and Social Sciences Department of Conflict Resolution Studies. Piekļuve: http://nsuworks.nova.edu/shss_dcar_etd/29. [Skatīts: 17.03.2017.]
- Salmivalli, Isaacs 2005 Salmivalli, C., & Isaacs, J. (2005) Prospective relations among victimization, rejection, friendlessness, and children's self- and peer-perceptions. *Child Development*, 76, pp. 1161–1171.
- Smith 2014 Smith, P. K. (2014) *Understanding school bullying. Its nature & prevention strategies*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Tiesībsargs 2015 Tiesībsargs 2015 *Tiesībsarga pētījums par vardarbības izplatību pret bērniem Latvijā*. Rīga. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/4239_TNS_Vardarbibas_pret_bernem_izplatiba_Latvija_2015.pdf [Skatīts: 2.09.2016.]
- Yoon, Barton 2008 Yoon, J. S., Barton, E. (2008) The role of Teachers in School Violence and Bullying Prevention. *School Violence and Primary Prevention*. T.W. Miller (Ed.) Springer, pp. 249–275.